

COMMUNICATION AS A FACTOR OF TRANSPARENCY OF SOCIAL INTERACTION: PSYCHOLOGICAL, HISTORICAL, LEGAL, ECONOMIC AND POLITICAL DIMENSIONS

**COMMUNICATION AS A FACTOR OF
TRANSPARENCY OF SOCIAL INTERACTION:
PSYCHOLOGICAL, HISTORICAL, LEGAL,
ECONOMIC AND POLITICAL DIMENSIONS**

**COMMUNICATION AS A FACTOR
OF TRANSPARENCY OF SOCIAL
INTERACTION: PSYCHOLOGICAL,
HISTORICAL, LEGAL, ECONOMIC
AND POLITICAL DIMENSIONS**

editors

Jacek Mrozek, Oksana Koval, Krystyna Ziółkowska

Łk 2022

Scientific Editors

Jacek Mrozek, Oksana Koval, Krystyna Ziółkowska

Reviewers

Jerzy Nikolajew

(University of Rzeszow)

Anatoly Wykhrushch

(I. Horbachevsky Ternopil National Medical University)

Cover design, DTP

Jacek Mrozek

ISBN 978-83-61605-67-6

Centre of Eastern Europe Research UWM in Olsztyn
Centrum Badań Europy Wschodniej UWM w Olsztynie

Printing: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie

Ketevan Devadze, Rusudan Beridze <i>How does information about war effect children in their early adolescence?</i>	119
Світлана Миколок <i>Соціальна допомога на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану в Україні</i>	127
Зоряна Крупник <i>Здоров'язберігаюча культура підлітків як необхідна умова їх особистісного становлення</i>	137
William C. Frick, Olga Tsaryk <i>Transparent communication as ethical practise in supporting the best interests and well-being of students</i>	147
Марія Корман <i>Спільна реальність як передумова взаєморозуміння</i>	161
Tetiana Podkovenko <i>Międzynarodowe standardy mediacji</i>	169
Іванна Андрійчук <i>Медіація та освіта: соціально-психологічний вимір</i>	183
Галина Свідерська <i>Медіація: соціальні та психологічні аспекти феномену</i>	193
Вікторія Піддубна <i>Медіація в корпоративних спорах як альтернативний спосіб вирішення конфлікту</i>	203
Оксана Хорошенюк <i>Медіація в договірних відносинах в умовах форс-мажорних обставин: правовий аспект</i>	211
Казимир Голдзіцький, Ольга Голдзіцька <i>Медіація в кримінальних провадженнях з іноземним елементом: організаційно-правовий аспект</i>	219
Оксана Хабло <i>Забезпечення презумпції невинуватості під час інформування громадськості у засобах масової інформації про розгляд кримінальних проваджень</i>	227
Оксана Яремко, Роман Гірняк <i>Правові принципи процесу ведення перемовин з терористами</i>	235
Vieroslav Juda <i>Legal aspects of combating extremism and intolerance in the state rule of law</i>	245

Іванна Андрійчук*

Terнопil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8668-0179

Медіація та освіта: соціально-психологічний вимір

Постановка проблеми

Реалії сучасного життя висувають нові вимоги до керівників закладів освіти аби зуміти вистояти та бути надійним тилом в країні в період війни. Звичних навиків управління в сучасних реаліях буває замало, щоб сфокусуватися на цілому спектрі нових завдань, які з'явилися сьогодні.

У теперішніх умовах воєнного стану відбувається різка зміна звичного стану речей, загострення становища безлічі взаємопов'язаних функцій, що підвищують складність і ризик освітніх процесів, впливають на прийняття рішень. У закладах освіти оновлюються, перебудовуються соціально-економічні та соціально-психологічні системи, можливе загострення непорозумінь, виникнення чималої кількості конфліктів та суперечок нового зразка, визначається траєкторія освіти. Війна змінює напрямок життєдіяльності системи, порушує її стійкість, докорінно її оновлює, спонукаючи до розвитку.

Соціально-політичні та соціально-економічні зміни, які відбуваються в Україні сьогодні, висувають до працівників освітніх організацій нові, більш

* Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології розвитку та консультування Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, психолог-консультант. Є автором понад 60 наукових публікацій у фахових та професійних виданнях України та Польщі, навчально-методичних праць, посібника «Математична статистика для психологів», співавтором навчально-методичних посібників «Практика в системі професійної підготовки психологів», «Державна атестація бакалаврів психології: збірник тестових завдань», «Основи науково-психологічних досліджень» та колективних монографій «Становлення культури життєвого самовизначення сучасної молоді: психологічна теорія і практика», «Актуальні проблеми управління закладами освіти в контексті стратегії модернізації освітньої галузі», «Territories' development: social, economic and humanitarian issues». Брала участь у більше ніж 50 міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях, семінарах, вебінарах (психологія, освіта). Член української асоціації сімейних психологів. Сертифікований консультант у напрямку «Позитивна психотерапія». Завершила навчання на програмі «Базові навички медіатора» та отримала сертифікат.

складні вимоги, що, безумовно, впливає на їх психологічний стан та обумовлює виникнення емоційного напруження. Через перенасиченість діяльності такими стресогенами, як відповідальність за розвиток підростаючого покоління, активна міжособистісна взаємодія, підвищена емоційна напруга, невизначеність ситуації тощо, особливо помітним є вплив стресів у педагогічній діяльності.

Як показує аналіз літератури та власний досвід у процесі реформування закладів освіти з метою оптимізації соціально-психологічного клімату, вирішення непорозумінь виникає потреба акцентувати увагу на створенні нових можливостей для якісних перетворень у їх діяльності. На часі розмова про сучасні технології соціального навчання, соціально-психологічної взаємодії, що спрямовані на становлення автономії особистості, її здатності до управління конфліктами. Однією із таких технологій є медіація.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень феномену медіації та можливостей упровадження медіації у закладах освіти, виявлення її процедурних механізмів.

Виклад основного матеріалу

Феномен медіації, як соціально-психологічної технології комунікації, знайшов своє відображення у роботах зарубіжних і вітчизняних вчених різних галузей. Аналізуючи першоджерела робимо висновок, що переважна більшість сучасних публікацій присвячені юридичним, а не соціально-психологічним аспектам медіації. Зокрема, теоретико-правові аспекти запровадження медіації в кримінальному процесі України (З. Красіловська, Ю. Микитин, М. Яковенко), застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів (О. Будяченко, В. Кириченко, Н. Мазаракі, Я. Литвинюк), імплементації процедури медіації в українське законодавство (Л. Крупнова, Н. Нестор, Г. Єрмоменко, О. Шепель) та ін.

Найбільш поширене визначення поняття «медіація» у психології, як інструменту вирішення конфлікту проаналізовано у працях О. Брижинського, Л. Паркінсон, В. Самохвалов. І це одна із головних відмінностей у підході до сприйняття медіації між юриспруденцією та психологією. Вітчизняна дослідниця Г. Огречук, зазначає, що під час медіації ми стикаємось одночасно з двома аспектами цієї діяльності: у правовому аспекті вирішується суперечка, у психологічному – розв'язується конфлікт¹.

¹ Огречук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дис. канд. юридичних наук. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1449/1/%d0%9e%d0%b3%d1%80%d0%b5%d0%bd%d1%87%d1%83%d0%ba%20%d0%94.pdf>.

Медіація є доволі актуальною темою в Україні. Такий інтерес відповідає прагненням України інтегруватися до Європейського Союзу й адаптувати своє законодавство до європейського. Можливостям впровадження медіації в закладах освіти присвячені праці В. Андреєнкової, Б. Бройс, О. Дацко, А. Гусева, М. Матвійчук, А. Мостового, К. Муліки, Н. Лунченка, В. Панка та ін. 16 листопада 2021 року в Україні прийнято Закон про медіацію. Цей Закон визначає правові засади та порядок проведення медіації як позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), принципи медіації, статус медіатора, вимоги до його підготовки та інші питання, пов'язані з цією процедурою.

Згідно із Законом, медіація - позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Медіація – це особливий механізм вирішення конфліктів, який за правильного використання може допомогти ефективно і назавжди врегулювати той чи інший конфлікт. Медіація – це метод примирення, який базується на тому, що незалежна і нейтральна третя сторона – медіатор – допомагає сторонам конфлікту в стислі терміни спільними зусиллями і з урахуванням взаємних інтересів прийти до рішення, бажаного або, щонайменше, прийняттого для кожної зі сторін².

Як зазначає Н. Мазаракі, впровадження інституту медіації в Україні змістовно пов'язує сучасний розвиток правової системи України з європейськими правовими системами, цінностями та пріоритетами розвитку сучасного цивілізованого світу. Абстрагуючись від конкретних процедур і принципів дії, вироблених практикою, теоретико-правові дисципліни, як наголошує дослідниця, вивчають медіацію як один із суб'єктивно-об'єктивних правових феноменів, які є забезпеченням дії права. Медіація у цьому випадку є одним із інструментів організації ефективного правопорядку.

Узагальнюючи наявні правові трактування поняття медіації в сучасній юридичній літературі, можна позначити основні підходи до його визначення, при цьому основою кожного з них буде «вирішення конфлікту». Зокрема, нормативний підхід, за яким медіація розглядається як один з мирних засобів вирішення спорів і конфліктів. Комунікативний підхід, де медіація розглядається як процес тристоронніх переговорів та обміну інформацією, який зумовлює вигідний компроміс сторін спору. Функціональний підхід, за яким медіація є комплексом тактичних прийомів, діяльність, спрямована на досягнення взаємовигідного вирішення конфлікту. Виділяють ще «Гарвардський» підхід, згідно з яким медіація є консультативним варіантом вирішення конфлікту. І психологічний підхід, в рамках якого медіація вва-

² Закон України про медіацію. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

жається методом вирішення конфлікту, коли відбувається переосмислення та ліквідація причин його виникнення³.

Звернемо увагу, що медіація з точки зору психології передбачає здебільшого роботу з конфліктами, які знаходяться в емоційній сфері, а не формально-правовій. Медіація розглядається як вміння допомогти вирішенню конфлікту тоді, коли сторони спору не в змозі вести продуктивний діалог. Мабуть, найважчим у роботі медіатора є виявлення реальних мотивів, якими керуються учасники конфлікту за межами спору. Саме медіатор допомагає виявити усі ці причини та зрозуміти, як можна вирішити поставлені завдання соціально прийнятними методами.

Доступ до справедливості та правосуддя залишається глобальним викликом сьогодення і прагненням людей по всьому світу. Особливо в умовах військової агресії, ми акцентуємо увагу на тому, що хочемо бачити світ у якому забезпечено всезагальну повагу до прав людини та людської гідності, верховенство права, справедливість, рівність і недискримінацію, повагу до расового, етнічного і культурного різноманіття, рівні можливості, що дають змогу повною мірою розкрити людський потенціал та сприяють процвітанню всього людства. Світ, який здійснює інвестиції у своїх дітей і в якому кожна дитина росте, не знаючи, що таке насильство та експлуатація. Справедливий, рівноправний, толерантний, відкритий та вільний від соціальних бар'єрів світ, у якому задовольняються потреби найбільш уразливих груп населення. Саме так зазначено у Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» від 25 вересня 2015 року.

Найбільш повне дослідження щодо забезпечення права на справедливий суд у процедурі присудової медіації опублікувала вітчизняний науковець Н. Грень. Практично тут йдеться про категорію справедливості як одну із базисів побудови суспільства, забезпечення справедливості у суспільстві і у, свою чергу, слугує утвердженню верховенства права, що є ключовим завданням держави. При виникненні спору щодо своїх прав, свобод та законних інтересів людина повинна мати право отримати справедливе рішення: чи шляхом звернення до незалежного суду, чи шляхом мирного вирішення спору⁴.

Орієнтиром для розбудови держави є створення мирного середовища як умови встановлення демократичних цінностей. Беручи до уваги сучасний

³ Мазаракі Н. Медіація в Україні: теорія та практика: монографія. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjlxNw==/01ffc81126fede4df411eb651af38c1.pdf>.

⁴ Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. С. 250.

етап соціокультурного розвитку України, необхідно констатувати зміну уявлень про шляхи вирішення конфліктів. Надзвичайно гостро проблема мирного врегулювання конфліктів виділяється в аспекті реформування системи освіти. Заклади освіти ставлять за мету всебічний розвиток дитини, створення умов для засвоєння ефективних моделей поведінки з ровесниками, проте часті явища булінгу та високий рівень конфліктності серед однолітків не дозволяє в повній мірі досягти поставлених цілей. Тому значних змін потребує система середньої загальної, професійної (професійно-технічної), позашкільної освіти, які мають забезпечити дотримання загальнолюдських прав; формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками; створення атмосфери безпеки в дитячому та молодіжному колективі, забезпечення процесу конструктивної комунікації учнівської молоді з оточуючими.

Вирішення означених проблем актуалізує питання побудови безпечного, мирного освітнього простору, який передбачає впровадження в систему освіти технології вирішення конфліктів шляхом співробітництва. Важливими кроками в цьому напрямку є: формування у здобувачів освіти здатності протистояти булінгу, навичок ненасильницької поведінки, побудови конструктивного діалогу, розуміння поняття «мир», усвідомлення власної значущості у миробудуванні, усвідомлення конфлікту як важливої та невід'ємної частини життя, створення особистої мирної стратегії поведінки в конфлікті⁵.

Як показало дослідження, вагомим кроком у побудові мирного освітнього простору та зменшенні рівня конфліктності в учнівському середовищі можна вважати розробку і впровадження освітньої програми «Базові навички медіатора в навчальному закладі та громаді». Зазначена програма успішно апробована з 2015 року. За цією програмою фахівцями ГО «Ла Страда-Україна» у співпраці з Міністерством освіти і науки України підготовлено більше 200 педагогів-медіаторів та медіаторок. Також означена програма стала підґрунтям для розробки і впровадження навчальної програми для підвищення кваліфікації педагогічних працівників «Базові навички медіатора в навчальному закладі. Забезпечення участі жінок і дітей у вирішенні конфліктів та миробудуванні» (Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах Науково-методичною комісією з проблем виховання дітей та учнівської молоді Міністерства освіти і науки України (протокол

⁵ Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти: навчально-методичний посібник. Київ, 2018. С. 174.

№ 3 від 04.10.2016 р.)), яка діє в межах країни на базі регіональних інститутів підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Різні дослідження та спостереження показують, що конфлікти є поширеним явищем. У закладах освіти – це найчастіше міжособистісні конфлікти, сторонами яких є учні або ж педагоги. Тож мета створення служб порозуміння в закладах освіти полягає в тому, щоб вчити та формувати ненасильницьку поведінку, вміння уникати конфлікту, а в разі його виникнення – не дати конфлікту перерости в насильство. Власне діяльність служб порозуміння у своїй практиці реалізують два суспільно значущі стратегічні завдання: зменшення соціального напруження міжособистісних взаємин у шкільному колективі засобами медіації (посередництва); формування навичок безконфліктного спілкування та навичок виходу з конфліктних ситуацій в усіх учасників освітнього процесу.

Окремо хочемо наголосити на необхідності чіткого визначення кола конфліктних ситуацій, в яких є правомірним застосування медіації. Так, вчителям, медіаторам, усім учасникам освітнього процесу потрібно враховувати, що медіація використовується як інструмент вирішення конфлікту, але в ситуації насильства вона не може використовуватись як інструмент.

Як зазначає К Левченко, така ж норма щодо неприпустимості застосування медіації в ситуаціях насильства, відображена в Державному стандарті соціальної послуги посередництва (медіації), затвердженому наказом Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 № 892. Тож умовою ефективної роботи служб порозуміння є не лише опанування практиками примирення, але й вміння ідентифікації типів конфліктів та виокремлення серед них таких, які вже підпадають під визначення насильства. Їх робота врешті решт націлена на формування активної життєвої позиції дітей та молоді, прищеплення демократичних та гуманістичних цінностей⁶.

Сьогодні, в процесі реформування системи освіти, конфлікти між різними учасниками освітнього процесу, проблеми цькування (булінгу) і насильства в шкільному середовищі найчастіше стають перепоною для досягнення мети всебічного розвитку дитини. Як показує досвід, мирні взаємовідносини потрібно навчитись вибудовувати, а для цього необхідно навчитись попереджувати конфлікти, а якщо ж вони все таки виникли, то вміло їх розв'язувати. Тому одним із шляхів досягнення поставленої мети є впровадження відновних практик у навчально-виховний процес закладів освіти.

⁶ Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти: навчально-методичний посібник. Київ, 2018. С. 174.

Безперечним є той факт, що медіація - це ефективний інструмент відновного підходу, який поєднує цінності, принципи, практики і методи вирішення конфліктів. Саме ціннісний підхід став поштовхом до запровадження ГО «Ла Страда-Україна» медіації в закладах освіти України в 2015 році.

Період навчання для дітей і молоді – це період, коли формуються ті самі цінності, що створюють свідомість людини, і яких вона буде дотримуватись усе своє життя. Формування таких цінностей як толерантність, повага, підтримка, порядність тощо – є запорукою для навчання молоді життєво важливої стратегії гармонійного спілкування та співіснування у суспільстві. Під впливом конфлікту і медіації цей набір цінностей підтверджується і затверджується, що в свою чергу допомагає освіті досягти своєї мети – виховати гідну особистість зі стійкими навичками ненасильницької поведінки та прагненням створювати мирні стратегії поведінки у суспільстві. Саме тому, шкільна медіація – це метод вирішення конфліктів у школі ненасильницьким шляхом, шляхом переговорів за допомогою нейтрального неупередженого посередника – медіатора.

Розглянуті приклади доводять, що одним із варіантів вирішення конфліктних ситуацій в учнівському середовищі з максимальним залученням до процесу безпосередніх учасників конфлікту є створення системи служб порозуміння у закладах освіти. Шкільна служба порозуміння – це команда учнів, яка працює під керівництвом педагога, психолога та вирішує конфлікти, що виникають у шкільному колективі. У службі порозуміння основними дійовими особами є учні старших класів – медіатори-ровесники, які пройшли спеціальне навчання з психології конфлікту та практичної медіації. Саме медіація однолітків, на нашу думку, використовуючи відновні практики через запровадження діяльності служб порозуміння допоможе подолати прояви насильства та непорозумінь у закладах освіти.

Метою діяльності шкільної служби порозуміння є сприяння вирішенню конфліктів мирним шляхом, розбудові миру, протидії насильству та жорсткому поведінню з дітьми, формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, до дискримінації за будь-якими ознаками.

Завданнями служби порозуміння можуть бути:

- допомога сторонам конфлікту знайти взаємоприйнятний варіант вирішення ситуації при використанні медіаційних компетенцій;
- формування вмінь та навичок в учасників освітнього процесу вирішувати конфлікти ефективно та професійно;
- сприяння налагодженню позитивних стосунків між учасниками освітнього процесу;
- профілактика та поширення культури медіації в освітньому середовищі тощо.

Організуючи роботу шкільних служб порозуміння варто дотримуватись наступних базових принципів: перевага цінностей медіації, самостійність, відкритість та розвиток. Основна увага акцентується на добровільності та конфіденційності процесу, неупередженості посередника. Медіатор відповідає за ефективне проведення процесу медіації, водночас делегуючи сторонам конфлікту відповідальність за результативність вироблення взаємоприйняттого рішення. Варто звернути увагу на правильне розуміння суті медіації як певної психологічної процедури або як процесу обов'язкових взаємних поступок. У службах порозуміння має бути постійний професійний супровід, який забезпечує безперервне навчання та супервізії. А самі служби завжди повинні залишатись гнучкими та готовими до змін.

Висновки

Підводячи підсумок, слід зазначити, що медіація як один із видів альтернативного вирішення спорів має стати невід'ємною складовою частиною соціальної та психологічної культури суспільства. Створення та організація діяльності шкільних служб порозуміння – це надзвичайно важливий та відповідальний етап впровадження у закладах освіти процесу миробудування та включення філософії відновлення та медіації до шкільної культури. Реалізуючи основні завдання медіатори-волонтери професійно допомагатимуть, у разі потреби, зменшити соціальну напруженість міжособистісних взаємин у колективі, формувати навички безконфліктного спілкування та виходу з конфліктних ситуацій серед усіх учасників освітнього процесу, інформувати педагогічну спільноту щодо питань шкільної медіації. Перспективним напрямком дослідження вважаємо вивчення поінформованості педагогічної спільноти щодо питань шкільної медіації, медіації серед однолітків та її затребуваності.

* * *

Mediation and education: socio-psychological dimensions

(summary)

The article analyzes the essence of the mediation process and its role in the education system. This article also analyzes the literature on scientific research on mediation phenomenon and its use in pedagogical practice, and provides new possibilities for qualitative transformation of educational institutions. School mediation is described as a method of resolving school conflicts by non-violent

means, through negotiations with the help of a neutral impartial mediator. It is noted that mediation is an effective tool for a restorative approach that combines values, principles, practices and methods of conflict resolution. Modern technologies of social learning, socio-psychological interaction aimed at the formation of individual autonomy, its ability to manage conflicts are considered. An explanation of the activities of the understanding service in the educational institution is provided, including promoting peace, combating violence and mistreatment of children, respecting human rights and freedoms, and intolerance of humiliation and discrimination of any kind. The main focus is made on the basic principles: the benefits of mediation, independence, openness and development. It is stated that mediation as one of the types of alternative dispute resolution should become an integral part of the social and psychological culture of society.

Список використаних джерел:

- Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження: дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. С. 250.
- Закон України про медіацію. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.
- Мазаракі Н. Медіація в Україні: теорія та практика: монографія. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjIxNw==/01ffc81126fede4df411eb651af38c1.pdf>.
- Огречук Г. О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дис. канд. юридичних наук. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/1449/1/%d0%9e%d0%b3%d1%80%d0%b5%d0%bd%d1%87%d1%83%d0%ba%20%d0%94.pdf>.
- Створення системи служб порозуміння для впровадження медіації за принципом «рівний-рівному/рівна-рівній» та вирішення конфліктів мирним шляхом у закладах освіти: навчально-методичний посібник. Київ, 2018. С. 174.

ISBN 978-83-61605-67-6